

Vi gjorde en prövning och analys av barnets bästa! Vad hände sen?

Utvärdering av barnrättsarbetet på folkbiblioteken i Örebro län sedan rapporten *Barns rätt till ett eget bibliotekskort* publicerades 2021.

Vi gjorde en prövning och analys av barnets bästa!

Vad hände sen?

Författad av: Monica Pärus, Mpowering people, på uppdrag av Biblioteksutveckling, Region Örebro län. Arbetet genomfördes under juni-december 2024.

Foto framsida: Terése Sundh

Diariernr: 22RS1162

Rapport 2025:01

Innehåll

Förord.....	5
Sammanfattning	6
1 Bakgrund och uppdragsbeskrivning	7
1.1 Bakgrund – barnrättsarbetet i Region Örebro	7
1.2 Uppdraget	8
1.3 Utvärderingens ansats, genomförande och metod	9
2 Resultat från intervjuer om barnrättsarbetet på biblioteken	10
2.1 Barnrättsombudens uppdrag och roll.....	10
2.2 Vad är barnrättsombuden särskilt stolta över när det gäller barnrättsarbetet på biblioteken?	11
2.3 Samverkan med aktörer utanför det egna biblioteket.....	14
2.4 Barnet som rättighetsbärare och vuxna som ansvarsbärare	14
2.5 Om att inte ha infört bibliotekskort utan krav på vårdnadshavares påskrift	16
2.6 Barnrättsprövningens nytta och användning.....	16
2.7 Om förutsättningar för uppdraget som barnrättsombud	18
2.8 Nätverket för barnrättsombud och stödet från Biblioteksutveckling, Region Örebro	20
2.9 Cheferna på folkbiblioteken i Örebro län.....	20
2.10 Några sammanfattande kommentarer	22
2.11 Faktorer som gynnar barnrättsuppdraget på biblioteken.....	22
3 Utblick i övriga bibliotekssverige.....	24
3.1 Intervjuer om barnrättsarbete – några nedslag	24
Intervju med representant för Regionbibliotek Västra Götaland	24
Intervju med representanter för Region Dalarna	24
3.2 Några sammanfattande reflektioner om barnrätt på bibliotek i Sverige	27
4 Samlade reflektioner från processen med barnrättsprövningen	28
4.1 Barnrättsprövningens förslag och medskick	28
5 Bibliotekets betydelse utifrån ett jämlikhetsperspektiv	31
5.1 Litteratursökning och dokumentgranskning	31
5.2 Sammanfattande analys.....	37

5.3 Socioekonomiska faktorer och vikten av avgiftsfria bibliotek.....	37
6 Rekommendationer och medskick framåt.....	38
6.1 Rekommendationer för barnrättsarbetet	39
6.2 Medskick framåt	40

Förord

Föreliggande rapport är en slutrapport från den utvärdering som bedrivits av Mpowering People/Monica Pärus AB på uppdrag av Biblioteksutveckling, Region Örebro län. Undertecknad har arbetat med uppdraget mellan juni-december 2024. Mpowering people/Monica Pärus AB är ett konsultföretag hemmahörande i Eskilstuna som erbjuder tjänster inom området social hållbarhet i form av bland annat utvärderingar, uppföljning och processledning.

Som uppdragstagare vill jag tacka för ett gott samarbete med Biblioteksutveckling, Region Örebro, barnrättsombuden och cheferna på folkbiblioteken i Örebro läns kommuner. Det finns ett stort engagemang och vilja att bidra till att utveckla arbetet med barnets rättigheter på folkbiblioteken.

JANUARI 2025

Monica Pärus / Mpowering people/Monica Pärus AB

Sammanfattning

Under 2021/2022 gjorde Biblioteksutveckling Region Örebro län en prövning och analys på frågan *Barns rätt till ett eget bibliotekskort*. Prövningen gav folkbiblioteken en riktning för att kunna arbeta än mer barnrättsbaserat. Det har nu blivit dags att göra en utvärdering om hur barnrättsprövningen har kommit till nytta och användning på folkbiblioteken i Örebro län.

Resultaten visar att flera av folkbiblioteken har infört 13-årsgräns för eget bibliotekskort, utan krav på vårdnadshavares påskrift och även tagit bort avgifter. Men långt ifrån alla bibliotek har genomfört dessa förslag, som lades fram i barnrättsprövningen 2021/2022. Däremot har frågan kring att arbeta mer barnrättsbaserat fått ett tydligt fäste och blivit ett förhållningsätt som genomsyrar många av folkbibliotekens verksamheter. För folkbibliotekens barnrättsombud, som har ett särskilt uppdrag att arbeta barnrättsbaserat, har barnrättsprövningen varit ett stort stöd, såväl kunskapsmässigt som i hur man kan implementera barnrättsarbetet i praktiken. Barnrättsombuden har arbetat med en rad olika insatser, de utbildar, såväl sig själva, som sina kollegor kring barnrätt och på olika sätt involverat bibliotekspersonalen i att arbeta mer rättighetsbaserat.

Uppdraget har även innefattat en genomgång av litteratur och forskning med fokus på jämlik tillgång till bibliotekens ytor, utbud och tjänster för barn. När barn inte har möjlighet att ta del av bibliotekets utbud och tjänster på grund av ekonomiska hinder innebär det en begränsning av deras rättigheter. För varje enskilt barn (och förälder) som avstår från att låna en bok bidrar i förlängningen till att öka på de klyftor som finns i samhället.

Barnrättsprövningen har fått genomslag lokalt och regionalt i Örebro län och den har även kommit till nytta i övriga bibliotekssverige. I utvärderingen gjordes intervjuer med sex regionala och lokala biblioteksverksamheter som bedriver aktivt barnrättsarbete. Intervjuerna tillsammans med omvärldsbevakning visar på att barnrättsprövningen har inspirerat flera regioner och kommuner att göra egna processer kring denna frågeställning samt fått flera bibliotek att införa 13-årsgräns för eget bibliotekskort utan krav på vårdnadshavare påskrift.

Det finns en bra grogrund för att nu ta nästa steg och göra ett ”breddinförande” av såväl avgiftsfria bibliotek som lånekort från 13 år, utan målsmans påskrift. Det kan ske inom ramen för den kommande samverkan som ska ske inom Bergslagsbibblan, där nio av länets bibliotek ska ingå. Tröskeln är låg då såväl rutiner för lånekort och annan systematik redan finns framtagna på flera av länets bibliotek och kan användas som goda exempel och som skulle skapa mer likvärdiga förutsättningar för Örebro läns barn och unga.

1 Bakgrund och uppdragsbeskrivning

1.1 Bakgrund – barnrättsarbetet i Region Örebro län

Biblioteksutveckling Region Örebro län har sedan 2018 drivit en process för att skapa en mer barnrättsbaserad verksamhet på folkbiblioteken i regionen. Utgångspunkt för arbetet har varit handboken *Löpa Linan Ut - Bibliotekschefens strategiska modell för implementering av FN:s konvention om barnets rättigheter*. Processen har haft tre fokus:

- skapa lärande, medvetenhet och öka handlingsberedskapen om och för barnets rättigheter hos ledning och medarbetare
- varje bibliotek arbetar med att ta fram en handlingsplan enligt Löpa Linan ut modellen
- utbilda barnrättsombud på samtliga folkbibliotek i Örebro län (något som idag finns på alla folkbiblioteken)

Under den processen diskuterades olika dilemman i förhållande till barnet som rättighetsbärare på bibliotek. En frågeställning handlade om barnets rätt att vara en aktör i sitt eget liv (artikel 12–14 FN:s Konvention om barnets rättigheter), barnets rätt till skydd och integritet (artikel 16, 19) samt funderingar om att barn som lever i olika former av utsatthet riskerar att inte få tillgång till biblioteket, och dess utbud, på likvärdiga villkor. Det kan t.ex. handla om barn som lever i socioekonomisk utsatthet, hederskontexter m.m. där barnet riskerar att diskrimineras p.g.a. de vuxnas åsikter, tro, familjens ekonomiska situation etc. (artikel 2). Mot denna bakgrund beslöts att göra en fortsatt process där Biblioteksutveckling Region Örebro län och folkbibliotekens chefsnätverk enades om att göra en prövning och analys av barnets bästa i frågan om huruvida barn och unga ska kunna få bibliotekskort utan vårdnadshavares underskrift.

Syftet och frågeställningen för processen formulerades enligt följande:

En prövning och analys av barnets bästa är ett underlag för att synliggöra och stärka barnrättsperspektivet i beslut som fattas i frågor som rör barn direkt eller indirekt. Biblioteksutveckling Region Örebro län och folkbibliotekens chefsnätverk hade en ambition att kunna använda sig av prövningens resultat för att se över rutiner och förfarande som gäller idag, i syfte att kunna arbeta mer rättighetsbaserat.

Frågan som prövades var:

Vad är barnets bästa när det gäller barnets rätt att få tillgång till ett eget bibliotekskort?

Processen med prövningen genomfördes 2021-2022 och utmynnade i den samlade bedömningen om vad som är barnets bästa i frågan som prövats är *att alla barn från och med*

förskoleklass per automatik borde få tillgång till ett eget bibliotekskort, oavsett förälders underskrift eller inte.

Men, med det sagt så utmanades bedömningen av vad som är barnets bästa av begränsningar i följande:

- avgiftssystem på biblioteken
- barnets mognad i förhållande till möjligheten att förstå vad ett låneavtal innebär
- barnets rätt till integritet och privatliv vid hantering av påminnelse av försenade lån
- den lagstiftning som styr barns rättshandlingsförmåga
- föräldrars rätt och skyldighet att bestämma om frågor som rör barnet samt deras ansvar för att skydda sitt barn
- lagstiftning som styr hur avtal ska hanteras mellan kommun och invånare

I praktiken innebär dessa utmaningar att folkbiblioteken behöver vidta ett antal kompensatoriska åtgärder och påbörja förändringsarbeten i syfte att kunna bygga ett system och ett förhållningssätt för bibliotekskortsanskaffning som ligger så nära barnets bästa som möjligt. Sedan processen har flera av biblioteken i Örebro län infört en 13-årsgräns för bibliotekskort, utan krav på vårdnadshavares påskrift.

1.2 Uppdraget

När Biblioteksutveckling Region Örebro län genomförde prövningen kring frågan *Barns rätt till ett eget bibliotekskort* var en ambition att ge folkbiblioteken en riktning för att kunna arbeta än mer barnrättsbaserat när det kommer till att göra biblioteket mer tillgängligt för alla och även leva upp till flera delar av bibliotekslagen.

Nu har det gått några år sedan prövningen genomfördes och ett intresse fanns från regionalt håll att följa upp vad som hänt på folkbiblioteken.

Den första delen av detta uppdrag sätter fokus på att följa upp och fördjupa sig i hur barnrättsprövningen använts och kommit till nytta på folkbiblioteken samt få en samlad bild av nuläget när det gäller barnrättsarbetet på biblioteken. Resultaten ska kunna användas för planering av barnrättsarbetet framåt, såväl på regional som lokal/kommunal nivå.

Den andra delen av uppdraget handlar om att göra en sammanställning av litteratur och forskning med fokus på jämlik tillgång till bibliotekens ytor, utbud och tjänster för barn. I länets kulturplan finns en uttalad ambition om att stärka folkbiblioteken i arbetet att erbjuda länets invånare en likvärdig biblioteksverksamhet i hela länet. Det och det faktum att barn och unga är en prioriterad målgrupp gör det viktigt att belysa bibliotekets betydelse utifrån ett jämlikhetsperspektiv. En omvärldsbevakning har

gjorts via sökningar i olika databaser efter vetenskapliga artiklar, rapporter och undersökningar. Frågeställningarna har främst varit fokuserade på bibliotekens betydelse för barn och unga, utifrån socioekonomiska faktorer, ålder, funktionsnedsättningar och andra hinder kan påverka barnets tillgång till bibliotekets ytor, tjänster och utbud. En fråga har varit att belysa eventuella konsekvenser som kan följa av att barn och föräldrar inte har möjlighet att jämlikt ta del av bibliotekets utbud och tjänster. Denna del innefattar att göra intervjuer med några regionala och lokala biblioteksverksamheter som bedriver aktivt barnrättsarbete. Resultaten ska ge vägledning om hur bibliotek kan utveckla sitt arbete för att ge en jämlik tillgång till alla barn när det gäller bibliotekets ytor, utbud och tjänster.

Målgrupper för resultaten är flera:

- politiker och chefer inom Region Örebro län och i kommunerna
- bibliotekspersonal på folkbiblioteken
- sekundära målgrupper är andra regioners och kommuners biblioteksutvecklare, bibliotekspersonal, politiker och beslutsfattare
- indirekt barn och unga, som egen målgrupp och rättighetsbärare

1.3 Utvärderingens ansats, genomförande och metod

Utvärderingen har genomförts med ett lärande perspektiv. Den lärande utvärderingen syftar mer till att summera processen, identifiera framgångsfaktorer och utmaningar som funnits i syfte att utgöra stöd för fortsatt utvecklingsarbete inom biblioteken.

Utvärderingen har i första hand sin utgångspunkt i barnets rättigheter, i enlighet med FN's konvention om barnets rättigheter, som sedan 2020 blivit lag i Sverige.

Viktiga perspektiv i uppdraget är barnet som rättighetsbärare och vuxna som ansvarsbärare, barnets rätt till integritet och sekretess vid utlån och påminnelser. Det finns ett fokus på jämlikhet och socioekonomi och hur barn och unga har tillgång till bibliotekens ytor, tjänster och utbud.

De metoder som använts i utvärderingsuppdraget är i huvudsak:

- Återkommande dialog och samtal med utvecklingsledare på Biblioteksutveckling, Region Örebro län.
- Intervjuer med barnrättsombud skedde på plats på alla folkbiblioteken i Örebro läns alla kommuner. Intervjuerna tog i genomsnitt 30-45 minuter.
- Workshop med länets bibliotekschefer.
- Omvärldsbevakning, dokumentstudier och litteratursökning i olika databaser och sökningsmotorer.
- Intervjuer med bibliotekspersonal i sex andra regioner och kommuner.

2 Resultat från intervjuer om barnrättsarbetet på biblioteken

En viktig pusselbit i arbetet med att arbeta rättighetsbaserat på folkbiblioteken är de barnrättsombud som utbildats och som nu finns på länets alla bibliotek. I kommande avsnitt summeras resultaten från de intervjuer som gjorts med barnrättsombuden samt den workshop som gjordes med cheferna för folkbiblioteken. Syftet med intervjuerna var att få en djupare förståelse för hur biblioteken har implementerat barnrättsperspektivet i sin verksamhet och mer specifikt, hur barnrättsombuden haft nytta av den barnrättsprövning som gjordes 2021/2022 under ledning av Biblioteksutveckling Region Örebro län och barnrättskonsult Monica Gustafsson-Wallin.

”Jag är anställd som bibliotekarie men jag jobbar med ungdomar och deras rättigheter. Relationer. Alltihopa börjar någonstans med att bygga relationer. Att se varenda ungdom som kommer hit.” Barnrättsombud i Örebro län

2.1 Barnrättsombudens uppdrag och roll

”Vi gör ju en aktivitetsplan varje år där vi har ganska tydligt formulerat precis vad vårt uppdrag är. Nu ska vi se om vi kommer ihåg allt det och hur vi kanske tycker att det funkar. Men det är ju delvis att driva på barnrättsarbetet i biblioteket och påvisa vad behövs. Och det är ju sånt vi har gjort kring olika frågor.” Barnrättsombud i Örebro län

Barnrättsombudets uppdrag - Enligt den beskrivning som finns framtagen för barnrättsombudens uppdrag ska denne vara en sakkunnig funktion som på uppdrag av chef, och tillsammans med alla medarbetare, verkar för att arbetet på biblioteket blir rättighetsbaserat utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter.

- vara sakkunnigt stöd till chefer och övriga medarbetare i frågor som rör FN:s konvention om barnets rättigheter
- i samverkan med chef synliggöra och driva på utvecklingsområden om barnets rättigheter i enlighet med verksamhetens handlingsplan
- påvisa utmaningar i organisationen kopplat till barnets rättigheter
- i samråd med chef initiera kompetenshöjande insatser i verksamheten

Barnrättsombuden beskriver sitt uppdrag på olika sätt men med en gemensam kärna, som stämmer väl överens om den beskrivning som finns framtagen. Några av barnrättsombudens egna formuleringar är; *”se till att barnen lyfts, barn och ungdomar”* och att *”inte glömma de som kanske inte får fram sina åsikter själva”*, *”driva på barnrättsarbetet i biblioteket”* och att *”vara den som håller ihop*

barnrättsarbetet", vara den som har lite mer fördjupad kunskap om barnrättsfrågor" och att "se till att barnrättsfrågorna ständigt är närvarande i allt vi gör och i verksamheten." Barnrättsombud i Örebro län

Överlag upplever barnrättsombuden att de har en viktig roll att spela i att främja barnets rättigheter samt lyfte fram att ha ett tydligt mandat och resurser är väldigt viktigt för att kunna utföra sitt arbete effektivt. Några av barnrättsombuden upplever en ottydlighet i sitt uppdrag och en osäkerhet om vad som ska göras.

"Ja, jag kan säga att mitt uppdrag som barnrättsombud är egentligen ganska obefintligt skulle jag säga. Det är nog ganska så ospecificerat." Barnrättsombud i Örebro län

2.2 Vad är barnrättsombuden särskilt stolta över när det gäller barnrättsarbetet på biblioteken?

"Att barnen känner sig så trygga att de vågar komma fram och säga vad de vill och vad de önskar. Det är jag jättestolt över att man har byggt upp en relation genom alla åren. Om det dyker upp situationer då pratar vi med barnen och försöker lösa utifrån deras synpunkter." Barnrättsombud i Örebro län.

Under intervjuerna fick alla barnrättsombuden ge exempel på aktiviteter, beslut eller arbetsprocesser som de känner sig särskilt stolta över i sitt arbete med barnets rättigheter:

Avgiftsfritt bibliotek – barnrättsombuden som arbetar på de biblioteket där det är avgiftsfritt lyfter fram detta som något de är väldigt stolta över och att det dessutom har lett till att fler barn och ungdomar börjat besöka biblioteket.

"Det är ju under den här tiden så har vi ju jobbat fram det. Det blev lite, den här pandemin var ju där, att vi hade redan innan börjat prata om att vi inte ville ha avgifter för barn när de, när förseningsavgifter och även om någon bok försvinner och så. Och där tyckte jag att det blev, där och då så blev det ett sånt där att nej, men nu tar vi bort det. Och det var ju, vi började ju prata i den här barnrättsgruppen och Karlskoga gick väl som i bräschen där och sen är det många som följde efter. Så vi har ju inga avgifter alls för barn och barnböcker. Så, ingenting. Och det är nog det som jag är mest stolt över. För det kan fortfarande komma något barn som är sen och säga: Ja, jag är sen, men den här, vad kostar den? Nej, men det är inga avgifter för det. Och då man känner att de kanske står så här med axlarna så att det ramlar ner. Att de känner sig, åh vad skönt liksom." Barnrättsombud i Örebro län

Hur vi bemöter barnen

”Jag tycker att vi har ett väldigt bra bemötande mot olika människor. Vi tänker mycket på hur vi bemöter speciellt barn och unga som är en av våra prioriterade målgrupper. Att man försöker se barnen och ungdomarna när de kommer in till oss. Att man försöker att prata på deras nivå och prata till dem även när det kanske är medföljande vuxna som föräldrar eller lärare. Att man vänder sig till barnen och pratar med dem och lyssnar på dem. Vad är det de vill säga? Vad är det de är intresserade av? Vad vill de ha av oss? Vad det kan gälla? Eller vilken litteratur de kanske är intresserade av. Det tycker jag att vi gör en bra insats faktiskt. Det får vi också höra att vi har ett bra bemötande.” Barnrättsombud i Örebro län

Ungdomsavdelning – på ett bibliotek lyfter fram att de har lyckats med att skapa en ungdomsavdelning som är anpassad till ungdomarnas behov och intressen.

”Men sen har vi tänkt utveckla vår ungdomsavdelning och göra den lite mer ungdomsanpassad. Lite roligare, mysigare att hänga på. Så då har vi haft ett uppstartsmöte där vi bjöd in ungdomar att komma och vara med och spåna och komma med idéer till hur det skulle kunna bli. Så det är en sån där grej vi har försökt starta upp nu som inte har kommit så långt.” Barnrättsombud i Örebro län

Barns delaktighet – många av barnrättsombuden lyfter fram att de är stolta över hur de skapat former för barnen att bli mer delaktiga och har lyckats med att involvera i samtal om hur biblioteksmiljön ska utformas, vilka böcker/spel som ska köpas in och i andra frågor som berör dem. barnen, användning av tipslådor eller fokusgrupper.

”Det första vi gjorde var nog att vi skapade en liten tipsarlåda där barn kan lämna lappar anonymt. Det kan ju vara en speciell bok de vill att vi köper in eller hur det ska se ut på biblioteket eller vad som ska hända här. De får egentligen önska fritt.” Barnrättsombud i Örebro län

Att få barnrättsperspektivet som en återkommande punkt på möten

”Det här är ett litet bibliotek och jag har jättemycket stöd i mina kollegor. Men man vill ju mer än man hinner. Jag vill testa sådana här grejer som jag visade dig här, det är spel, nu ser vi inte det, men det här, jag är ett barn och jag har rättigheter. Att ta fram lite sådant här på APT. Att man har en stående punkt på dagordningen, det har vi pratat om många gånger, och nu är det här en stående punkt på vårt bibblamöte.” Barnrättsombud i Örebro län

2.3 Samverkan med aktörer utanför det egna biblioteket

Många bibliotek har ett nära samarbete med förskola, barnhälsovård, familjecentral och skolorna och arbetar tillsammans med lärare och elever för att främja läsning och lärande. Men det är ganska få av barnrättsombuden som samverkar med andra lokala aktörer, det verkar vara något som upplevs som svårt att hinna med att utveckla, även om det finns en önskan om att kunna ha det. I den mån samverkan sker lyfts aktörer som ung fritid, fritidsgårdar, Folkhälsoenheten och skolkuratorer. Flertal av barnrättsombuden ser extern samverkan som en möjlighet som skulle göra det möjligt att nå vissa grupper av både barn och föräldrar, som idag inte är så flitiga biblioteksbesökare.

”Att samverka med aktörer utanför biblioteken ger oss möjlighet att nå ut på ett annat sätt.” Barnrättsombud i Örebro län

”Ja, nej men jag tänker väl på det här arbetet som vi har. Ja men dels där på Familjecentralen som är genom Bokstart då. Hur vi jobbar där med de riktigt små och träffar föräldrarna. Men även det här att vi har startat arbete på plats i ett socioekonomiskt utsatt område. nu har vi bokklubbar för de klass 3 då, det är väldigt populärt och jättemånga så de kunde inte ta alla som ville komma.” Barnrättsombud i Örebro län

2.4 Barnet som rättighetsbärare och vuxna som ansvarsbärare

Flera av barnrättsombuden reflekterar kring denna fråga som lite av en utmaning att hantera, både för en själv och för andra i personalen på biblioteken. Det kan till exempel handla om situationer som uppstår till exempel ungdomar ”tar plats” på biblioteket och kanske stör andra besökare.

Ja det händer ibland kanske när barn låter kanske mycket att man har åsikter om det när de tar plats vid datorerna för mycket anser vuxna. Så det finns ju lite sådana saker ibland, att man vill kanske att biblioteket ska vara lugnt och kunna sitta och läsa och lyssna på där och de ska inte låta så mycket och så. Så då får man ju försöka vara lite diplomatisk så. Det händer ju absolut. Då får man ju försöka förklara att det kan inte vara knäpptyst utan man måste få sitta och snacka. Du kanske kan sitta, här borta finns kanske en lugn vrå där kanske du kan sitta och läsa.” Barnrättsombud i Örebro län

”Det händer ju absolut att man möter reaktioner, så man får lite försöka försvara barn och unga. Sen måste ju givetvis de också träna på att ta hänsyn till andra människor och deras behov och så där. Så det är ju en balansgång det där hela tiden. Men vi försöker att stå på barnens sida då i de allra flesta fall och säga att ni

får sitta och snacka, det är helt okej. Men ni kanske kan hålla ljudnivån på någon rimlig nivå och så där. Och tänka att nu kanske ni kan dämpa er lite så där.”

Barnrättsombud i Örebro län

En farhåga som fanns i processen med barnrättsprövningen var att vårdnadshavare skulle reagera och ifrågasätta att de inte har insyn i vad deras barn lånar eller gör på biblioteket. Flera av barnrättsombuden berättar om att denna diskussion förts och att det funnits en viss osäkerhet hur detta skulle hanteras, om situationen uppstod. Men denna fråga har i sig inte fått något bibliotek att backa i sitt beslut om eget lånekort från 13 år, utan målsmans påskrift, i stället har barnets rätt till integritet haft företräde.

”Den tycker jag är en viktig fråga. Sedan kan det bli svårt ibland så. Hur man ska göra när föräldrar kommer och ringer och frågar om barns lån eller kommer att fråga. Så det känns som en viktig fråga. Så det tycker jag är jätteviktigt att man får kunna låna någonting som man kanske vill hålla för sig själv. Ja och det är ju en viktig del i prövningen också med barnets rätt till sitt privatliv. Vi har mycket sådana diskussioner om hur ska man göra för barnets bästa från fall till fall.”

Barnrättsombud i Örebro län

”Jag tänker mycket på det här med barns rätt till sekretess, vilket inte är så jätteenkelt egentligen, men just att man ska kunna låna vad man vill och att föräldrarna kanske inte alltid behöver få kännedom om vad man lånar och så där och det är ju knepigt alltså.” Barnrättsombud i Örebro län

Diskussionerna i personalgrupperna har upplevts som bra att ha och har sedan ofta landat i att det finns en beredskap hos personalen om situationen skulle uppstå. I praktiken har det sedan visat sig att i princip ingen vårdnadshavare har ifrågasatt detta. Barnrättsombuden tycker ändå att diskussionen om detta varit viktig att föra och en bra möjlighet för alla i personalgruppen att få vädra sin oro eller sina funderingar. Det har utmynnat i diskussioner om hur barnets rättigheter hör ihop med bibliotekets verksamhet och uppdrag. Fler i personalgrupperna har blivit bärare av frågan om barnet som rättighetsbärare och känner en större trygghet i att hantera och bemöta motstånd kring detta.

”Och sen fanns det också en diskussion som sen blev absolut ingenting nästan. Det var ju. Vi kunde ju känna. Jag kunde känna att oj vilka frågor vi kommer att få nu när vi sätter det här i sjön. Arga föräldrar. Och då sa min chef, skicka dem till mig. Jag tar dem. Jag tar de arga föräldrarna. Jag tror inte hen har haft någon.” Barnrättsombud i Örebro län

2.5 Om att inte ha infört bibliotekskort utan krav på vårdnadshavares påskrift

Bland de bibliotek som ännu inte infört eget bibliotekskort, från 13 år, utan vårdnadshavares påskrift finns en tydlig önskan, hos barnrättsombuden, om att få till beslut som går i den riktningen.

”Jag hoppas ju på den att kunna sänka åldersgränsen för lånekorten. Det kom en tjej just idag faktiskt som var 16 år som ville ha lånekort. Och det kändes så himla bökigt att jag måste skicka med henne den här lappen hem och be henne komma tillbaka. Och jag tänker, kommer hon komma tillbaka? Ja, hon kanske tröttnar. Precis så där vore det faktiskt jättebra tycker jag om vi kunde göra en förändring där.” Barnrättsombud i Örebro län

”Men sen var det ju en besvikelse att länet inte kom fram till någonting tillsammans. Jag vet inte riktigt varför de inte fick till att ses och fatta sådana här beslut. Men jag kan tänka att en orsak till det är att vi är så olika organisationer. Örebro är en jätteorganisation om man jämför med Karlskoga och Hällefors. Så att jag fattar att det var svårt.” Barnrättsombud i Örebro län

2.6 Barnrättsprövningens nytta och användning

Enligt intervjuerna har prövningen av barnets rätt till eget bibliotekskort kommit till nytta och användning på många av biblioteken, men i lite olika grad. Det är ingen av biblioteken som själva prövat på att göra en egen barnrättsprövning men däremot har dokumentet och dess innehåll kommit till nytta på många olika sätt.

”Ja men jag tänker att det är en modell som man kan jobba efter när man tar beslut om andra frågor också. Att man har en bra struktur för att fatta beslut och tänka igenom vad en förändring är ett beslut, vad det innebär för barn och unga och lite hur man kan tänka och så om man ska göra förändringar. Jag tänker att man kan ha nytta av det dokumentet i alla fall.” Barnrättsombud i Örebro län

Barnrättsprövning light – ett barnrättsombud lyfter fram att barnrättsprövning, har som metod och verktyg, lett till att de har kunnat identifiera och åtgärda brister i sitt arbete med barnets rättigheter.

”Men sen tänker jag också när man gör en prövning att det måste ju vara gediget. Däremot så har några andra i vår organisation tagit fram en barnchecklista. Men det är ju b någon slags liten light version av en prövning. Och det är ju för att man i varje beslut man tar ska kunna checka av. Har vi tänkt på

barnen? Och det tänker jag kan ha fötts lite ur prövningen ändå.” Barnrättsombud i Örebro län

Handlingsplan för arbetet med barnets rättigheter

Några av barnrättsombuden har en handlingsplan/verksamhetsplan eller liknande som definierar vad som ska göras med mål och aktiviteter för uppdraget, som ett steg vidare efter den barnrättsprövning som gjorts. På Örebros folkbibliotek har man även gjort en kartläggning av bibliotekets verksamhet och målgrupper som ligger till grund för planering av insatser.

Kartläggning av bibliotekets verksamhet och dess målgrupper

”Jag är stolt för vi gjorde en kartläggning över vårt bibliotek utifrån en massa olika aspekter. Och den har ju använts och visat på att oj, men nu måste vi förändra hur vi gör statistik och hur vi säkerställer att vi räknar barn, vuxna. Vi har också tittat på hur mår eller hur har barn det i olika områden där vi har bibliotek. Så den är jag stolt över, att den faktiskt ledde till någonting. För ibland gör man ju något sånt där och så blir det ett dokument som ligger där. Men den har varit ganska levande kartläggningen.” Barnrättsombud i Örebro

Ett förhållningssätt att alltid ha med sig - många av barnrättsombuden lyfter fram att barnrättsperspektivet handlar om ett förhållningssätt som man ständigt bär med sig, som en sorts glasögon. Det handlar att man i små och stora beslut tänker in barn och unga, som målgrupp, som besökare men även som rättighetsbärare.

”Det är ju vi vuxna som bär ansvaret för att barnets rättigheter kan tillgodoses och för mig börjar det redan när de kommer in, de ska känna att detta är deras bibliotek”. Barnrättsombud i Örebro län

Argument för avgiftsfritt bibliotek – här har prövningen var ett argument för att göra biblioteket avgiftsfritt, vilket har lett till att fler barn och ungdomar har börjat besöka biblioteket, enligt flera av de intervjuade.

”Dels var väl den (barnrättsprövningen) lite startskottet för att vi skulle bli avgiftsfria. För det var ju ett av förslagen som kom fram. Det är ju en förutsättning för att kunna gå vidare.” Barnrättsombud i Örebro län

Rutiner för lånekort och ett barnanpassat språk - prövningen har hjälpt barnrättsombud att utveckla rutiner för hur man ska hantera lånekort för barn och ungdomar, till exempel hur man ska kräva legitimation eller inte. Det har dessutom lett till att flera av biblioteken sett över texten i låneansökningsblanketterna och förenklat språket så det ska vara lätt att förstå och ta till sig för barnen.

Inspiration för andra bibliotek - prövningen har inspirerat andra bibliotek att införa eget bibliotekskort för barn och ungdomar från 13 år. Bland annat har radion intervjuat barnrättsombud om deras arbete.

Förberedelser för Bergslagsbibblan-samarbetet - prövningen har hjälpt barnrättsombud i processen med att förbereda sig för Bergslagsbibblan-samarbetet, där de kommer att ha samma regler för lånekort som andra bibliotek i samarbetet.

”Alltså jag vet faktiskt inte om det har blivit så jättestor skillnad efter den barnrättsprövningen just när det gäller tillgång till lånekort och sådär. Däremot så har det lett till bra diskussioner i arbetsgruppen och att vi vill förändra saker och ting. Men det har ju faktiskt inte lett till så mycket skillnad i praktiken än så länge. Däremot hoppas jag nu när vi snart ska gå in i Bergslagsbibblan-samarbetet att vi kan tillsammans göra förändringar. Vi lyfte det faktiskt i vår Teams-grupp för barn och unga som vi har för de som ska gå med i Bergslagsbibblan så var det ett annat bibliotek som lyfte frågan att är det fler som vill vara med och sänka åldersgränsen för barns lånekort? Att man ska få det utan vårdnadshavares medgivande. Så att det har påbörjat lite diskussioner.” Barnrättsombud i Örebro län

Diskussioner om barns rätt till sekretess - prövningen har lett till diskussioner om barns rätt till sekretess, till exempel hur man ska hantera situationer där föräldrar vill veta vad deras barn har lånat.

2.7 Om förutsättningar för uppdraget som barnrättsombud

Hos alla barnrättsombud som intervjuats finns ett stort engagemang och vilja att arbeta med barnrättsperspektivet och sitt uppdrag som barnrättsombud. Men det finns samtidigt ett antal olika faktorer som påverkar möjligheterna att utföra det och som bidrar till att man kommit olika långt i sina utvecklingsprocesser.

”Först och främst behöver jag tydlighet. Vad är det som ska göras så att jag kan göra en bättre planering för mig själv? För det finns. Vissa veckor är fullbokade, då har jag ingen tid kvar. Det finns även veckor, till exempel lånveckor, där det finns tid. Där jag skulle kunna jobba mer med den utvecklingen kanske.” Barnrättsombud i Örebro län

Avsaknad av mål och planering av aktiviteter – ett flertal av folkbiblioteken har inte tagit fram någon handlingsplan eller satt mål för vad och hur som ska göras i det lokala barnrättsuppdraget.

”Ja, nej men alltså vi behöver ju skriva någon form av handlingsplan tänker jag. Hur jobbar vi med barnrätt? Och sen utveckla arbetet och lära oss mer om hur vi kan skapa fokusgrupper, referensgrupper, få ta del av vad barn och unga vill, skulle vilja av oss.” Barnrättsombud i Örebro län

Brist på tydlighet av uppdraget och prioritering – några av barnrättsombuden har inte heller helt tydlig bild av vad uppdraget som barnrättsombud vilket också försvårar att omsätta arbetet till praktisk verklighet. De uttrycker även att det inte finns en uttalad prioritering för barnrättsombudets uppdrag.

”Det här är någonting jag själv känner att jag inte har den mentaliteten att få till både mina ordinarie uppgifter, bibliotekariejobbet och sen också barnrättsjobbet. För det känns som att barnrättsjobbet behöver också en tid till sig själv också. Bara fortbilda sig, bevaka, lära mig hur jag ska fortbilda mina kollegor i det här, hur jag ska ta upp de här olika frågorna. Det är många bitar där känner jag ibland.”
Barnrättsombud i Örebro län

Chefens roll och ansvar – det ser ganska olika ut på biblioteken när det gäller hur involverad chefen har varit i barnrättsombudens arbete. De flesta barnrättsombud tyckte att chefen ”är positiv till uppdraget” men att det i praktiken inte blir mer än så. I vissa fall är chefsfunktionen längre bort från biblioteket och ansvarar för många frågor och avdelningar, detta har försvårat för kontinuerlig dialog och uppföljning kring barnrättsuppdraget. På några bibliotek har det gjorts chefsbyten och detta får ofta till följd att frågorna hamnar ”på vänt” då chefen ska sätta sig in i hela sitt uppdrag. Omorganisationer och organisationsförändringar har också bidragit till att det varit svårt att få till samtal och planering med sin chef.

Tidsbrist – på flera av biblioteken har barnrättsombuden en tight vardag med många arbetsuppgifter som ska utföras och barnrättsuppdraget kan då bli åsidosatta av andra uppgifter som är mer ”akuta”.

”Jag har en 50%-tjänst. Driver skolbiblioteket, besöker alla förskolor och är barnrättsombud.” Barnrättsombud i Örebro län

Involvera övriga medarbetare i arbetet – flera av barnrättsombuden har ingen naturlig plattform/mötesforum där barnrättsuppdraget tas upp och diskuteras återkommande med övriga i arbetslaget och chef. Detta göra att på vissa bibliotek blir barnrättsperspektivet synonymt med barnrättsombuden och uppdraget reduceras till just den personen som har uppdraget, i stället för att bli ett perspektiv som alla i personalen är med och ”bär”.

”Vi har haft lite diskussioner och vi har sett några filmer som togs fram också via regionen. Vi har inte sett alla än men det är lite så där då och då. Så har vi tittat på någon sån där film och försökt få till en diskussion lite grann. Men jag känner väl att så fort vi tar upp det här med barnrätt så tittar alla på mig och så förväntar man sig att det är jag som ska komma med något smart att säga. Det är min grej. Det känns inte riktigt som att vi har fått till en att alla är involverade, nej.” Barnrättsombud i Örebro län

Det tillgängliga biblioteket

Folkbibliotekets öppettider är något som lyfts fram av några av barnrättsombudet som ett slags hinder att nå alla barn och deras föräldrar samt att det kan utgöra ett hinder för de barn och unga som behöver lugna miljöer för att göra läxor eller läsa i lugn och ro.

”Våra öppettider här är ju väl ganska dåliga sen ganska många år när vi fick besparingar och fick säga upp två tjänster. Så vi har stängt på onsdagar till exempel. Då kommer ju inte barnen in.” Barnrättsombud i Örebro län

2.8 Nätverket för barnrättsombud och stödet från Biblioteksutveckling, Region Örebro län

Alla barnrättsombuden lyfter att nätverksträffarna, som Region Örebro län bjuder in till, varit mycket värdefulla för dem och för deras barnrättsuppdrag. Det är ett forum där man kan inspireras, utbyta erfarenheter, fylla på kunskap och idéer att ta hem. För flera av barnrättsombuden är det den enda kontakten man har med andra barnrättsombud, då det inte blir av i vardagen att kontakta varandra. Det är enhälligt från barnrättsombuden, att regionens roll i att driva på och stödja implementeringen av barnrättsperspektivet på folkbiblioteken, är mycket viktig för dem.

”...och jag är med i det här fantastiska nätverket som jag tycker är väldigt bra. För där tänkte jag på att jag ville säga att där får man inspiration och kan hämta tips och idéer av varann. Och det är ju jättemycket. Vi är ju ingen av oss näst intill tror jag kände varann när vi började och det är ju några år nu. Men de är jätteviktiga. Jag tänker att jag skulle kunna skicka ett mejl till vem som helst av dem och bara, åh det här, nu funderar jag på det här i någon barnrättsfråga. Så det känns, jag tycker att det är ett jätteviktigt nätverk.” Barnrättsombud i Örebro län

2.9 Cheferna på folkbiblioteken i Örebro län

Det är cheferna på folkbiblioteken som har ansvaret för att implementera Konventionen om barnets rättigheter på biblioteken, med barnrättsombuden som stöd och sakkunnig. Några av cheferna har varit med från första början när ”Löpa linan ut”

och barnrättsprövningen genomfördes i länet, medan andra slutat och tillkommit. För att få en bild av hur cheferna uppfattar och tagit sig an barnrättsuppdraget genomfördes en workshop med folkbibliotekscheferna, den 17 oktober 2024. Workshopen genomfördes, som en del av de nätverksträffar som sker under ett år för målgruppen, organiserat av Biblioteksutveckling, Region Örebro län. Under workshopen deltog åtta av folkbibliotekschefer som diskuterade och delade erfarenheter med varandra. Chefernas samtal och erfarenhetsutbyte visar på en heterogen bild där bibliotekschefernas tagit sig an sitt uppdrag på olika sätt och med delvis olika förutsättningar för att genomföra det. Av de mer ”nyttillkomna” cheferna uppger fler att de har för lite kunskap om konventionen för att helt kunna förstå hur de ska omsätta uppdraget i praktiken. I gruppen fanns flera som haft svårt att prioritera uppdraget på grund av tidsbrist men även avsaknad av strukturer för att bedriva ett systematiskt arbete. För många av cheferna var denna workshop ett av få tillfällen under de senare åren då de faktiskt haft en dialog och erfarenhetsutbyte med sina andra chefskollegor om frågan.

När cheferna fick fundera själva och sedan diskutera frågan ”*Vad behöver du för stöd framåt i barnrättsuppdraget?*” framträder några områden som behöver finnas på plats för att cheferna ska kunna få till ett mer aktivt och systematiskt arbete med att implementera barnrättsuppdraget i sina verksamheter.

1. Systematik och struktur för barnrättsarbetet:

- Behov av tydligare struktur med mål, aktiviteter och uppföljning, t.ex. genom en handlingsplan för barnrättsperspektivet.

2. Organisationsövergripande stöd:

- Stöd från chefer och förvaltning/kommun för att kunna prioritera och genomföra barnrättsarbetet.
- Behov av ett gemensamt barnrättsfokus på förvaltnings- och kommunnivå.

3. Utbildning och forum för erfarenhetsutbyte:

- Ökat behov av kunskap och utbildning för att omsätta barnrättsuppdraget i praktiken.
- Möjlighet till kollegialt erfarenhetsutbyte och delning av goda exempel.

4. Stöd till barnrättsombud och engagera all personal:

- Överväga att ha fler barnrättsombud för att underlätta uppdraget.
- Skapa förutsättningar för medarbetarna att delta i barnrättsarbetet, t.ex. genom tid, ekonomi och tydlig prioritering.
- Synliggöra barnrättsarbetet för hela personalgruppen.

2.10 Några sammanfattande kommentarer

Sammanfattningsvis visar resultaten från intervjuerna att barnrättsarbetet på biblioteken i Örebro län är en i hög grad prioriterad fråga, men att det finns utmaningar som gör att bibliotekens barnrättsarbete kommit olika långt.

Flera av biblioteken har infört 13-årsgräns för eget bibliotekskort, utan krav på vårdnadshavares påskrift och även tagit bort avgifter. Men långt ifrån alla bibliotek har genomfört dessa förslag, som lades fram i barnrättsprövningen. Däremot har frågan kring att arbeta mer barnrättsbaserat fått ett tydligt fäste och blivit ett förhållningsätt som genomsyrar många av folkbibliotekens verksamheter. För folkbibliotekens barnrättsombud, som har ett särskilt uppdrag att arbeta barnrättsbaserat, har barnrättsprövningen varit ett stort stöd, såväl kunskapsmässigt som i hur man kan implementera barnrättsarbetet i praktiken. Barnrättsombuden har arbetat med en rad olika insatser, de utbildar, såväl sig själva, som sina kollegor kring barnrätt och på olika sätt involverat bibliotekspersonalen i att arbeta mer rättighetsbaserat. Många olika aktiviteter och insatser har genomförts för barn och unga kring, barnvänliga miljöer, bemötande och barns delaktighet.

Resultatet visar på olika förutsättningar för barnrättsombuden i att kunna utföra sitt uppdrag, det handlar till exempel om att man inte hinner med uppdraget i sin tjänst, omorganisationer som ”skjuter upp arbetet och att det saknas strukturer för arbetet.

2.11 Faktorer som gynnar barnrättsuppdraget på biblioteken

Samtalen med barnrättsombuden och cheferna har utmynnat i en del återkommande faktorer som tycks göra att barnrättsarbetet blommar mer på vissa ställen. En återkommande punkt som lyfts fram av barnrättsombuden är det regionala stödet som drivs på av Biblioteksutveckling Region Örebro län i form av nätverksträffar, inspiration, kompetensutveckling som bidrar till att vitalisera och utveckla det barnrättsbaserade arbetet på biblioteken.

Andra faktorer som har underlättat ett aktivt barnrättsarbete är:

- en stödjande chef som tydligt prioriterar barnrättsuppdraget
- struktur och systematik till exempel att det finns en handlingsplan som används, har mål och är ”aktuell”
- återkommande samtal om barnrättsuppdraget i personalgruppen
- en personalgrupp/arbetsgrupp som än insatt i arbetet och som är delaktig i genomförande och planering.
- att det finns avsatt tid och mandat för den som driver uppdraget

- De bibliotek som har HBTQ-certifierats och/eller var med i barnrättsprövning 2021/2022 har kommit längre i implementeringen av avgiftsfria bibliotek och 13-årsgräns för bibliotekskort utan målsmans påskrift.
- i de fall barnrättsombudet har en roll som utvecklare eller samordnare tycks ha underlättat då den funktionen i sitt uppdrag har att driva utvecklingsprocesser.

3 Utblick i övriga bibliotekssverige

En omvärldsbevakning visar att många, såväl regionala som lokala, bibliotek aktivt arbetar med barnrättsfrågor och försöker inkludera barns perspektiv och rättigheter i sin verksamhet. De beskriver barnrättsperspektivet som en viktig del av sitt samhällsuppdrag och att de strävar efter att skapa miljöer och aktiviteter som är anpassade efter barns behov och rättigheter. Många av de regionala och kommunala biblioteken har tydligt barnrätt som ett prioriterat område i sina styrdokument.

3.1 Intervjuer om barnrättsarbete – några nedslag

Som en del i datainsamlingen gjordes sex digitala intervjuer med regionbibliotek (fyra) och kommunbibliotek (två). De valdes ut utifrån den omvärldsbevakning som gjorts och i samråd med Biblioteksutveckling Region Örebro län. Nedan görs en summering om deras pågående arbete med barnrätt.

Intervju med representant för Regionbibliotek Västra Götaland

I regionen finns ett uttalat fokus på barnkonventionen och barns rättigheter i sin verksamhetsplan, men det saknas en tydlig struktur & form för arbetet. Inför 2025 ska en ny regional biblioteksplan fram där dessa frågor förväntas få en tydligare inriktning. Regionen erbjuder utbildningar och inspiration kring barnrätt för biblioteken som finns i Västra Götaland samt startat ett barnrättsnätverk regionalt där fokus ligger på att jobba med UX-metoder och tjänstedesign för att öka delaktigheten bland barn och unga. Regionen samarbetar även med barnrättsorganisationer för att stärka barns delaktighet och även jobbat med en kunskapsbank för delaktighet och tagit fram en webbsida med metoder och verktyg för att öka delaktigheten bland barn och unga. De har också haft samråd med olika organisationer och myndigheter för att öka samarbetet kring barnrätt. Några av länets kommuner även använt sig av UX-metoder i sitt arbete med barn och ungas delaktighet.

Intervju med representanter för Region Dalarna

I Dalabiblioteken sker samverkan mellan folkbiblioteken i Dalarnas femton kommuner samt Region Dalarna via Länsbibliotek Dalarna. Det övergripande syftet är att ge en bättre och mer likvärdig service till samtliga invånare i Dalarna. Samverkan har skett, i lite olika former, ända sedan 2016–2017 då en förstudie och kartläggning genomfördes för att undersöka förutsättningarna för samverkan. Bibliotekscheferna beslutade att gå vidare och projektet förankrades i kommunerna.

2018 inleddes ett arbete utifrån Dataskyddsförordningen som trädde i kraft i maj. En upphandlingsgrupp samt webb- och kommunikationsgruppen startades och fick i uppdrag att förbereda inför upphandling av bibliotekssystem och webb.

2019 togs en extern konsult in som genomförde en omfattande risk- och sårbarhetsanalys. I arbetet deltog även länsbibliotekets samordnare, upphandlingsgruppen. I den processen kom idén om att införa bibliotekskort från 13 år upp. 2020–2022 enas man kring gemensamma avgifter och fattar beslut om att ta bort alla förseningsavgifter. Politiska beslut finns nu i alla kommuner om:

- Förseningsavgifterna har tagits bort helt för alla låntagare.
- Det är möjligt för ungdomar från 13 år att på egen hand skaffa ett bibliotekskort utan vårdnadshavarens godkännande. Ungdomen behöver visa legitimation.
- Inga ersättningsavgifter tas ut för barnmedier som skadas eller tappas bort.
- Bibliotekssekretess gäller för ungdomar från 13 år och uppåt. En vårdnadshavare kan alltså inte via biblioteket få information om vad ett barn som är över 13 år har lånat.

2023 inleds en process kring låntagaravtal och bibliotekskort för barn utifrån att flera medarbetare på biblioteken hade identifierat problem i olika situationer vad gäller barnen och låntagaravtalen. Utifrån de frågeställningar och synpunkter som lyfts av barnnätverket formulerade styrgruppen följande övergripande mål för Dalabiblioteken under 2024: *Arbetet med barnrätt fördjupas. Särskilt fokus ägnas frågan om barnperspektivet kontra GDPR när det gäller låneavtalet för barn samt ge förslag på hantering.* Processen har bestått av flera delar, bland annat en kartläggning av befintliga rutiner kring låntagaravtalet för barn, information- och dialogträffar kring förutsättningarna för samverkan samt ett antal digitala träffar med flera bibliotek för dialog kring hur arbetet ska se ut framöver. Hela processen beskrivs i en slutrapport.

Intervju med representant från Region Östergötland

Götabiblioteken i Östergötland är ett samarbete mellan folkbiblioteken länet. Samarbete kring barn och unga har funnits under lång tid i regionen. Grundtanken är att använda bibliotekens resurser ändamålsenligt och erbjuda medborgarna en ännu bättre biblioteksservice. Samarbetet innebär bland annat en gemensam bibliotekskatalog, en webbplats och ett grundutbud av e-tjänster. Det finns även ett gemensamt bibliotekskort som gäller för samtliga bibliotek inom Götabiblioteken. Götabiblioteken deltog i arbetet med ”Löpa linan ut”.

Under 2022/ 2023 har en arbetsgrupp, ”Göta barnrätt” gjort en prövning om barnets rätt till eget bibliotekskort utan vårdnadshavarens underskrift. I processen hade man inspiration och lärande från Barnrättsprövningen i Örebro län. I det första beslutet som kom rekommenderade arbetsgruppen att *alla barn ska kunna få bibliotekskort utan underskrift från 6 år och att de kommuner som har avgifter även för barn eller barnmedia ska verka för att dessa tas bort under 2023.*

Argument kopplade till detta var:

- Alla barn ska ha samma tillgång till bibliotek oavsett familjens ekonomi, föräldrarnas utbildning etc.
- Alla barn har samma rätt att ta del av kunskap och information
- Barnets rätt till integritet, dvs vårdnadshavare har inte rätt att få veta vad barnet lånar
- Läsfrämjande insatser hindras av att många barn saknar bibliotekskort.

Januari 2024 tog Göt bibliotekens chefer beslut om att barn ska få skaffa bibliotekskort på egen hand från 6 år. På många sätt var det ett bra beslut baserat på vad som bedömdes som barnets bästa MEN... enligt Dataskyddslagen var det inte möjligt förrän från 13 år vilket gjorde att man fick ompröva sitt beslut. Ett nytt beslut fick därför tas och från och med 1 juni 2024 kan barn från 13 år skaffa bibliotekskort på egen hand på samtliga Göt bibliotek och inga avgifter finns kopplade till det som lånas av barn under 18 år. Om barnet inte har någon legitimation så räcker det med att kunna sitt personnummer. Detta är ett undantag som är viktigt ur barnrättsperspektiv – även den som inte fått någon legitimation ska kunna få ett bibliotekskort.

Intervju Representant för Regionbibliotek Stockholm – har ett uppdrag kring FN:s barnkonvention och att integrera barns rättigheter i bibliotekens uppdrag. De erbjuder stöd och kompetensutveckling kring barnrätt för kommunbiblioteken samt driver projekt och nätverk för att stärka barnperspektivet, som "Barn och ungas bibliotek". Samtidigt finns det planer på att förstärka och utveckla arbetet i regionen då den funktionen som varit ansvarig varit sjukskriven under en längre period, vilket inneburit att uppdraget varit delvis vilande.

Intervju med representant för Helsingborgs stad

Helsingborgs stad har sedan flera år en handlingsplan för barnrättsarbetet med fokus på att göra biblioteket till en plats där alla barn kan känna sig välkomna och delaktiga. I processen med handlingsplanen involverades all berörd personal genom olika workshops där man arbetade med konventionens huvudartiklar 2, 3, 6 och 12. Varje avdelning fick sedan jobba med vad och hur som skulle kunna göras i sin verksamhet, utifrån artiklarna. På ett av biblioteket i Helsingborg har man infört särskilda öppettider, en gång i veckan, där bara barnen är välkomna och personalen har fullt fokus på att möta deras behov. I barnrättsarbetet finns numera också en checklista, en förenklad form av barnkonsekvensanalyser som ska kunna användas "i vardagen" på olika frågor och beslut rör målgruppen barn och unga.

Den som driver på arbete med barnrätt har en tjänst som är samfinansierad av flera förvaltningar och ska jobba såväl med stadsutveckling och som barnrättsstrateg. Detta

gör att det finns en aktiv samverkan mellan flera förvaltningar kring såväl barnrättsfrågor som trygghetsfrågor och även med koppling till socioekonomiska frågor.

Intervju med representanter från Härnösands kommun

Kommunen ingår i Region Västernorrlands arbete med barnrättsfrågor och det finns barnrättsombud i alla länets kommuner. I Härnösands kommun finns numera en 13-årsgräns för lånekort på biblioteken, vilket innebär att barn från 13 år kan låna böcker utan föräldrars underskrift. I denna process involverades medarbetarna och de skapade tillsammans en tydlig rutin för hantering av lånekort för barn. Det har även skapats en separat kategori för barn som inte kan legitimera sig. Bibliotekets personal som arbetar med barnrätt samarbetar även med andra delar av kommunen, inklusive en barn & demokratiutvecklare samt deltar i nätverk för barnrättsfrågor. Regionens nätverksträffar för barnrättsombuden, kom igång och sammanföll med pandemin vilket gjorde att barnrättsombuden träffades digitalt. Numera ingår i barnrättsombuden i ett barnnätverk där barnrätt är en av flera frågor man arbetar med. Inom nätverket gör man även studiebesök till varandras bibliotek för lärande och utbyte. Som styrning för barnrättsarbete finns en handlingsplan som ger mål och riktning på vad som ska göras, den uppdateras var tredje år.

3.2 Några sammanfattande reflektioner om barnrätt på bibliotek i Sverige

Det pågår många olika rättighetsbaserade arbeten och initiativ runt om i landet och frågan kring barnets rätt till eget bibliotekskort utan vårdnadshavares underskrift samt avgiftsfritt finns med på många biblioteks agenda, såväl regionalt som lokalt. Delaktighet och inflytande för barn och unga och läsfrämjande aktiviteter verkar vara återkommande många bibliotek i Sverige. Barnrättsprövningen i sig har fått genomslag lokalt och regionalt i Örebro län, men den har även kommit till nytta i övriga bibliotekssverige. Prövningen har inspirerat flera regioner och kommuner att göra egna processer kring denna frågeställning samt fått flera bibliotek att införa 13-årsgräns för eget bibliotekskort utan krav på vårdnadshavare påskrift.

4 Samlade reflektioner från processen med barnrättsprövningen

Barnrättsprövningen som gjordes 2021/2022 har kommit till nytta och användning på olika sätt på biblioteken, även om ingen verksamhet har gett sig på att göra en ny prövning av någon fråga. För majoriteten av barnrättsombuden finns ändå prövningen med i deras uppdrag, dels som ett dokument som ger kunskap och stöd, och dels som en sorts mandat för att driva på implementering av barnrättsperspektiven i en bredare kontext. Flera av biblioteken har infört 13-årsgräns för eget bibliotekskort, utan vårdnadshavares påskrift och även tagit bort avgifter (som förseningsavgifter). Men långt ifrån alla bibliotek har genomfört dessa förslag, som lades fram i barnrättsprövningen. Däremot har frågan kring att arbeta mer barnrättsbaserat fått ett tydligt fäste och blivit ett förhållningsätt som genomsyrar många av folkbibliotekens verksamheter. Många av barnrättsombuden har arbetat med att utbilda, såväl sig själva, som sina kollegor kring barnrätt och på olika sätt involverat bibliotekspersonalen i att arbeta mer rättighetsbaserat. Barns delaktighet och inflytande i olika frågor som berör dem och att skapa miljöer och rum som är för barn och unga är område alla barnrättsombud lyfter att de jobbar med. Läsfrämjande insatser är ett annat stort område liksom en ambition av att nå ut i områden som har lägre nyttjande av biblioteken.

På många sätt har biblioteken i Örebro län ändå kommit långt i sitt arbete med att implementera barnets rättigheter i sina verksamheter genom en rad olika praktiska åtgärder och som kan ses som en sorts effekt av den barnrättsprövning som gjordes, tillsammans med de utbildningsinsatser och annat som gjorts, både lokalt på biblioteken, av barnrättsombuden och regionalt.

Omvärldsbevakning om hur andra regionala och kommunala bibliotek arbetar med barnets rättigheter och barnrättsprövningar visar att Region Örebro läns process utgjort inspiration för andra i att ta beslut om 13-årsgräns och avgiftsfria bibliotek.

4.1 Barnrättsprövningens förslag och medskick

Barnrättsprövningen som gjordes 2021/2022 utmynnade i några förslag och medskick till folkbiblioteken i deras fortsatta arbete med barnrätt. Nedan följer en förkortad version av förslagen och sedan en kommentar om vad denna uppföljning kan säga om nuläget. Det är inte så att uppföljningen haft uppdraget att följa upp förslagen, men det kan ändå vara av intresse.

1. Biblioteken bör bli avgiftsfria. Inga förseningsavgifter, ersättningskrav eller påminnelseavgifter. Erfarenheter visar att detta gynnar både biblioteksverksamheten och besökarna.
2. Alla unga från 15 år bör direkt kunna få ett eget bibliotekskort, utan förälderns underskrift. Kravet på legitimation bör tas bort, då unga i den åldern inte alltid har giltiga legitimationer.
3. Det bör undersökas hur blanketter och avtal för att få ett bibliotekskort kan finnas tillgängliga både fysiskt och digitalt, så att unga själva kan få tillgång till dem utan att behöva fråga bibliotekspersonal eller föräldrar.
4. Biblioteken bör se över hur blanketter och avtal kan formuleras på ett sätt som är begripligt för barn och unga, och detta bör ske länsgemensamt för att uppnå likvärdighet.
5. Biblioteken behöver se över sina rutiner för att säkra barnets rätt till integritet och sekretess, till exempel genom att inte uppge lånade titlar på påminnelser. Detta bör samordnas mellan kommunerna för att uppnå så stor likvärdighet som möjligt.
6. Även om mer enhetliga och rättighetsbaserade arbetssätt utvecklas, behöver bibliotekspersonal ha utrymme att göra bedömningar i enskilda situationer och särbehandla barn utifrån deras individuella behov.

Fortfarande delvis aktuella förslag...

Förslagen som lades fram har fått olika genomslag, men som konklusion får man nog konstatera att de fortfarande är aktuella att beakta, om än i olika grad.

Ett flertal bibliotek har infört en 13-årsgräns för självständigt bibliotekskort, utan krav på vårdnadshavares underskrift. Några bibliotek har hittat alternativa lösningar för ungas behov av ID-kort. Det verkar heller inte ha förekommit några incidenter där unga försökt "lura till sig" bibliotekskort, och personalen känner ofta igen barnen från skolbiblioteket.

De flesta bibliotek har arbetat vidare med avgiftsfrihet, men alla är ännu inte helt avgiftsfria. Barnrättsombud betonar att avgiftsfrihet är särskilt viktigt för ekonomiskt utsatta barn och unga. Arbetet med blanketter, avtal och rutiner har skett mer enskilt på biblioteken och arbetet har kommit olika långt. Det finns dock goda exempel och arbetssätt att ta del.

Arbete med blanketter och avtal har inte skett i en gemensam process utan har hanterats olika på biblioteken, även om en del erfarenhetsutbyte skett mellan vissa. Flera bibliotek har dock arbetat med texter och språk för att göra mer lättläst för barn och unga. I och med bildandet av Bergslagsbibblan och de 9 bibliotek som ska ingå pågår en samverkan kring att ha likvärdiga arbetssätt och rutiner, där blanketter och avtalstexter bör kunna ingå.

På många av folkbiblioteken har barnrättsombuden genomfört olika insatser för hur verksamhetens medarbetare ska kunna arbeta rättighetsbaserat. Det har varit diskussioner i arbetslagen om olika dilemman med barnet som rättighetsbärare och vuxna som ansvarsbärare, till exempel om hur hantera en situation där barnets vårdnadshavare vill ha koll på vad barnet lånar för böcker eller media. Sedan är förstås detta en sådan fråga som behöver finnas med återkommande i bibliotekspersonalens diskussioner och arbete.

5 Bibliotekets betydelse utifrån ett jämlikhetsperspektiv

I länets kulturplan finns en uttalad ambition om att stärka folkbiblioteken i arbetet att erbjuda länets invånare en likvärdig biblioteksverksamhet i hela länet. Det och det faktum att barn och unga är en prioriterad målgrupp gör det viktigt att belysa bibliotekets betydelse utifrån ett jämlikhetsperspektiv. En omvärldsbevakning har gjorts via sökningar i olika databaser efter vetenskapliga artiklar, rapporter och undersökningar. Frågeställningarna har främst varit fokuserade på bibliotekens betydelse för barn och unga, utifrån socioekonomiska faktorer, ålder, funktionsnedsättningar och andra hinder kan påverka barnets tillgång till bibliotekets ytor, tjänster och utbud. En fråga har också varit att belysa eventuella konsekvenser som kan följa av att barn och föräldrar inte har möjlighet att jämlikt ta del av bibliotekets utbud och tjänster.

5.1 Litteratursökning och dokumentgranskning

Det finns en hel del forskning om barnrätt och bibliotek, överlag är det dock främst kopplat till läsning, läsfrämjande, språk, barns rätt till delaktighet i biblioteksverksamhet. Oftast har dessa en utgångspunkt i biblioteket som rum, dess tjänster, samverkansaspekter eller i professionernas utförande och handlingsutrymme. Barnets perspektiv tydliggörs inte alltid eller saknas. Området barn, bibliotek, barnrätt och socioekonomiska aspekter är ett i mångt och mycket utforskat område. I en majoritet av de sökningar som gjorts kommer Region Örebro läns rapport om prövningen först eller bland topp tre i titlar.

Bibliotekslagen

Bibliotekslagen innehåller flera paragrafer som rör barn och ungas behov, som en särskilt viktig del av bibliotekens uppdrag och verksamhet. Biblioteken har ett demokratiuppdrag, att samarbeta med andra aktörer för att bäst möta barns och ungas litteratur- och informationsbehov. Några ytterligare nedslag i Bibliotekslagen:

- Barn och ungas behov: Enligt lagen ska biblioteksverksamheten särskilt främja läsning och tillgång till litteratur för barn och ungdomar. Detta innebär att biblioteken har ett särskilt ansvar att tillgodose barns och ungas behov när det gäller litteratur, information och kulturupplevelser.
- Tillgänglighet: Biblioteken ska vara tillgängliga för alla, vilket innebär att de även ska vara anpassade och möjliga att använda för barn och unga. Detta kan handla om exempelvis anpassade öppettider, barnvänliga lokaler och relevanta medier.

- **Samarbete:** Biblioteken ska samverka med bland annat skolor och förskolor för att främja läsning och kunskapsförmedling för barn och unga. Detta kan innebära samarbeten kring exempelvis författarbesök, bokprat eller andra aktiviteter.
- **Kompetens:** Personalen på biblioteken ska ha den kunskap som behövs för att möta barn och ungas behov, vilket bland annat kan innebära kompetens inom barn- och ungdomslitteratur.

Region Örebro läns kulturplan – en plattform för bibliotekens regionala och lokala arbete I länets kulturplan finns ett tydligt uppdrag kring barn och unga. I kulturplanen lyfts det regionala uppdraget kopplat till den regionala biblioteksverksamhet för Region Örebro län där det fastställs att det regionala uppdraget är att:

- Tillsammans med bland annat folkbiblioteken arbeta långsiktigt och strategiskt för det demokratiska samhällets utveckling i länet.
- Stärka folkbiblioteken i arbetet att erbjuda länets invånare en likvärdig biblioteksverksamhet i hela länet.
- Stärka folkbiblioteken i uppdraget att ägna barn och unga ett särskilt fokus
- Stötta länets folkbibliotek i arbetet med de prioriterade grupperna nationella minoriteter, personer med annat modersmål än svensk och personer med funktionsnedsättning.
- Genom omvärldsbevakning, nätverk, kompetensutveckling och annat verksamhetsstöd främja samarbete och kvalitet hos länets folkbibliotek.

Ny biblioteksplan för 2025–2027 i Region Örebro län

I skrivande stund tas en ny biblioteksplan för Region Örebro län i dialog med berörda biblioteksverksamheter fram inom Region Örebro län. Den kommer att utgå från bibliotekslagen, den regionala kulturplanen och andra relevanta styrdokument och utredningar.

Biblioteksutveckling Region Örebro län 2021.

Prövning och analys av barnets bästa när det gäller tillgång till ett eget bibliotekskort. Gustafsson-Wallin.

https://utveckling.regionorebrolan.se/globalassets/media/dokument/regional-utveckling/rapporter/2022-rapporter-ru/slutrapport_barn_bibliotekskort_region_orebro_lan.pdf

(Sidan 13-14)

Enligt SCB skiljer det omkring 38 procentenheter på nationell nivå mellan utrikes och inrikes födda barn och unga med låg ekonomisk standard, men i många kommuner är skillnaden betydligt större än så. I ungefär var fjärde kommun, av Sveriges 290 kommuner, lever över 70 procent av utrikes födda barn och unga med låg ekonomisk standard. Det gäller för åtta av tolv kommuner i Örebro län. Låg ekonomisk standard har ofta samband med lägre utbildningslängd. Enligt Folkhälsomyndigheten är andelen med låg ekonomisk standard högre bland barn och unga vars föräldrar har

förgymnasial eller gymnasial utbildningslängd, jämfört med barn och unga vars föräldrar har eftergymnasial utbildningslängd.

Barns och ungas kulturaktiviteter Kulturfakta 2017:5

Myndigheten för kulturanalys.

<https://kulturanalys.se/wp-content/uploads/2020/09/Barns-och-ungas-kulturaktiviteter.pdf>

I rapporten beskrivs barns och ungas motiv till att utöva kulturaktiviteter på fritiden samt hinder för att delta i kulturaktiviteter i önskad utsträckning skiljer sig åt. Barns och ungas vanligaste motiv för att utöva kulturaktiviteter på fritiden är att det är roligt, de vill göra något tillsammans och lära sig något nytt. En betydande andel av barn och unga (36-45%) uppgav att de inte kunde delta i kulturaktiviteter i önskad utsträckning. Ungdomar med utländsk bakgrund angav i högre grad att de inte kunde delta så ofta som de ville jämfört med unga med svensk bakgrund. De vanligaste hindren för att delta i kulturaktiviteter är brist på tid, att tiderna inte passar, att det är för dyrt och svårt att ta sig till aktiviteterna, samt att de inte har någon att göra aktiviteterna tillsammans med.

Barnens aktiviteter på bibliotek varierade beroende på ålder, kön och föräldrarnas utbildningsnivå. Exempelvis lånande flickor oftare böcker medan pojkar oftare använde datorer. Barn med högutbildade föräldrar lånande oftare böcker. Barn med utländsk bakgrund i årskurs 5 läste böcker, lånade musik/film och använde datorer på bibliotek i högre utsträckning jämfört med barn med svensk bakgrund. Könsskillnaderna i aktiviteter på biblioteken för årskurs 8 och gymnasiets årskurs 2 följde samma mönster som för årskurs 5, med det tillägget att flickor i högre utsträckning pluggade på biblioteken. Föräldrarnas utbildning och utländsk bakgrund påverkade även här som för barn i årskurs 5, men med tillägget att en högre andel i den äldre gruppen (40 procent), med föräldrar med högskoleutbildning uppgav att de besöker biblioteken för att plugga, i jämförelse med de med föräldrar med förgymnasial eller gymnasial utbildning (28 procent).

Kandidatuppsats Bibliotekarieprogrammet Södertörns Högskola 2023.

Barnrätt på bibblan – folkbibliotek som nav för barns rättigheter. Askild & Forssén.

<https://sh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1794979/FULLTEXT01.pdf>

I uppsatsen lyfts bibliotekariens roll, lite som en lärare, som hjälper barnet att få sina rättigheter tillgodosedda, genom samtalandet och relationsskapande och att bibliotekarien kan ha rollen att bekräfta och hjälpa barnen att uttrycka sig och förmedla tankar. Barns rättigheter uttrycks som en viktig grundpelare för att biblioteksverksamhet riktad mot barn ska kunna utföras. Det ska genomsyra verksamheten och ansvaret bör ligga både hos personal på golvet och upp till

ledningen. Platsen för barn kan inte vara neutral och att ta ställning för barnets bästa i bibliotekariernas arbete kan förflytta maktgränser, de separatistiska platserna för barn blir här ett praktiskt exempel. Precis som barns rättigheter är en grundpelare blir biblioteksrummet som plats en förutsättning för att bibliotekarien ska kunna göra sitt jobb, rummet lägger grunden för hur arbetet med barns rättigheter kan göras.

Tryggheten är en viktig aspekt för våra informanter och innefattar såväl beståndet, relationer till personalen som de fysiska gränsdragningarna kring vem platsen är till för. Genom att skapa platser som är för barn som vuxna inte får använda, eller att ha en åldersavgränsning, görs en form av gränsdragning för att jämna ut maktbalanser och låta barn ta plats.

Artikel Svensk Biblioteksforening av Embla Persson Sveriges elevkårer.

<https://www.biblioteksforeningen.se/kronika/en-framgangsfaktor-for-ungas-lasning-ar-narvaron-av-bibliotekarier/>

Trots att det i skollagen regleras att elever ska ha tillgång till skolbibliotek visar Kungliga bibliotekets (KB) statistik år 2022 att 52 procent av landets elever i förskoleklass, grundskola och gymnasium saknar tillgång till ett skolbibliotek som är bemannat på minst halvtid, eller ett integrerat skolbibliotek som en del av ett folkbibliotek.

Kunskapsöversikt Region Stockholm 2023.

Barns och ungas bibliotek - en kunskapsöversikt. Sandin & Kleber.

<https://www.regionstockholm.se/495b25/siteassets/kultur/regionbiblioteket/publikationer/barns-och-ungas-bibliotek.pdf>

I beskrivningen av det första svenska barnbiblioteket finns mycket som känns igen även i det samtida. Eriksson (2022) undersöker vilka idéer som format barnbiblioteket under efterkrigstiden genom att studera riksdagstryck, utredningsbetänkanden och bibliotekspress. I studien delas decennierna mellan andra världskrigets slut fram till nutid in i tre perioder kring hur barnbiblioteket har utvecklats över tid och speglar olika idéer och syn på barn. Tre tidsperioder identifieras:

- Initiativ och försök där barnbiblioteket "formar sin särart"
- Breddning av uppdraget till att inkludera upplevelser, med fackutbildad personal
- Två synsätt på användarna framträder - de som vill bli överraskade och de som söker bekräftelse när de besöker biblioteken.

I studien lyfts fram att barnbibliotekarien har haft en central roll i att forma barnbibliotekets innehåll och uppdrag, då politiskt intresse har varit begränsat. Relationen mellan användare och bibliotekarie lyfts, där bibliotekarierollen har beröringspunkter med socialarbetare och psykologer. Utöver att professionen antas ha kunskaper om litteratur ska de även kunna agera folkbildare och uppfostrare.

Biblioteksrummet speglar barnsyn, bildningsideal och barns centrala arenor (skola, hem, fritid). Framtidens bibliotek måste ha en distinkt identitet samtidigt som de är flexibla och möjliggör många funktioner. De måste kontinuerligt förändras och utvecklas.

Den femte statsmakten - Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering är en rapport som analyserar bibliotekens förutsättningar och roll i samhället. I rapporten lyfts biblioteken fram som att det kan ses som en femte statsmakt med en viktig roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering. Här betonas bibliotekens betydelse för att motverka spridning av falska nyheter och alternativa fakta, särskilt i en tid av ökad desinformation. Rapporten lyfter fram att den digitala utvecklingen inte lett till en utjämning av biblioteksresurser som kanske hade förväntats. I rapporten riktas kritik mot kommunala och privata skolhuvudmän för bristande organisation av skolbiblioteksverksamhet, trots dess bevisade betydelse för elevernas lärande. Rapporten lyfter fram bibliotekens viktiga roll i läsfrämjande, integration och digital kunskap och föreslår att biblioteken bör vara mer aktiva i att utbilda om digitala frågor som fake news, näthat, filterbubblor och algoritmer.

Kulturrådet har med stöd av Läsrådet publicerat rapporten ***Nuläge om barns och ungas läsning*** som belyser viktiga aspekter av läsning bland barn och unga i Sverige. Rapporten visar att det finns bristande likvärdighet i läsförståelse, där socioekonomisk bakgrund och kön är betydande faktorer. Cirka 20 procent av 15-åringarna i Sverige når inte över basnivån i läsförståelse. Rapporten identifierar tre viktiga inriktningar för framtida insatser:

1. Stärka läsning för unga och unga vuxna
2. Överbrygga läsklyftor som beror på socioekonomiska skillnader
3. Öka ungas delaktighet

Kulturrådet har fokuserat på att stötta läsfrämjande insatser i socioekonomiskt utsatta områden de kommande åren, bland annat genom pilotprojekt för barn och unga. Rapporten utmynnar i några rekommenderar med tre områden som särskilt viktiga att arbeta vidare med:

1. Utveckla kunskap och samla goda exempel
2. Motivera läsande hos unga och unga vuxna
3. Främja läsande i skola och förskola

Rapporten betonar vikten av samverkan mellan offentlig sektor, civilsamhälle och näringsliv, samt att barns och ungas delaktighet ska vara central i utvecklingsarbeten framåt.

Bibliotekens roll för språkutvecklingen hos barn med utländsk bakgrund

Det finns en del forskning kring bibliotekens roll för språkutvecklingen hos barn med utländsk bakgrund. Den mesta litteraturen är hämtad från internationella studier, då det hittills verkar vara ett relativt outvecklat fält i Sverige. Här är en sammanfattning av de huvudsakliga insikterna:

1. Tvåspråkiga böcker och material: Studier visar att bibliotek som erbjuder resurser och program på både majoritetsspråket och barnets modersmål kan främja flerspråkig utveckling. *Källor: Cumenton, S. M., & Justice, L. M. (2008). Children's Preliteracy Skills: Influence of Mothers' Education and Beliefs About Shared-Reading Interactions. Early Education and Development, 19(2), 261-283.*
2. Läsfrämjande aktiviteter på flera språk: Högläsning, språklekar och andra interaktiva aktiviteter på både majoritetsspråket och modersmålet kan stötta barns språkutveckling. *Källor: Purcell-Gates, V. (1996). Stories, Coupons, and the "TV Guide": Relationships Between Home Literacy Experiences and Emergent Literacy Knowledge. Reading Research Quarterly, 31(4), 406-428.*
3. Föräldrautbildning och samarbete: Bibliotek som involverar föräldrar och stöttar dem i att läsa och kommunicera med barnen på både majoritetsspråket och modersmålet kan ha positiv effekt. *Exempel på källor; Duursma, E., Romero-Contreras, S., Szuber, A., Proctor, P., & Snow, C. (2007). The Role of Home Literacy and Language Environment on Bilingually Developing Children. Applied Psycholinguistics, 28(1), 171-190.*
4. Uppsökande verksamhet i utsatta områden: Bibliotek som aktivt söker upp barn och familjer i socioekonomiskt utsatta områden med hög andel invandring kan nå dessa grupper bättre. *Källor; Celano, D., & Neuman, S. B. (2001). The Role of Public Libraries in Children's Literacy Development: An Evaluation Report. Pennsylvania Library Association.*

5.2 Sammanfattande analys

Frågeställningarna för denna omvärldsbevakning har varit fokuserade på bibliotekens betydelse för barn och unga, utifrån ett jämlikhetsperspektiv. I genomgången av litteraturen ges stöd för att socioekonomiska faktorer, språk, ålder och funktionsnedsättningar kan påverka barnets tillgång till bibliotekets ytor, tjänster och utbud. Vi kan fastställa att biblioteken har en viktig funktion i att främja läsning hos barn från socioekonomiskt utsatta miljöer.

I bibliotekslagen finns flera av de hörnstenar bibliotekens verksamhet vilar på och tillsammans med Konventionen om barnets rättigheter har barnrättsombudens uppdrag en självklar plats på folkbiblioteken. Det finns goda grunder för att se barnets ovillkorade tillgång till biblioteket som både en jämlikhetsfråga och en folkhälsofråga. Barnets rätt att utvecklas fysiskt, psykiskt, andligt, moraliskt och socialt (art 6, 17, 27, 29) hör nära samman med rätten och möjligheten att få tillgång till språkutveckling, läsande, information, kultur, kulturuttryck och kostnadsfri grundskola (art 13, 17, 31). Alla rättigheter som direkt hör samman med bibliotekets uppdrag.

5.3 Socioekonomiska faktorer och vikten av avgiftsfria bibliotek

Barns och ungas familjeförhållanden och familjens ekonomiska situation möjliggör och begränsar barnets handlingsutrymme och handlingsfrihet. Det påverkar t.ex. möjligheten för barnet att delta i aktiviteter där såväl aktiviteten i sig, som den sociala gemenskapen, har betydelse för barnet. Om barnets rättighet att utvecklas i sin fulla potential inte tillgodoses riskerar barnet på kort sikt att uppleva ohälsa och riskera utanförskap. De negativa konsekvenserna på lång sikt är att barnet riskerar att få svårigheter att utveckla sitt språk, utbilda sig, få ett jobb, kunna försörja sig, delta i samhället och även valdeltagande, utifrån att bristande information och kunskap om hur en röstar och vad en röstar på.

Här kommer även frågan om det avgiftsfria biblioteket in som en viktig faktor och som något som bör eftersträvas för alla bibliotek, då det kan få en stor betydelse för barn, unga och vuxna som lever i ekonomisk utsatthet. Ett borttagande av avgifter eliminerar riskerna för negativa konsekvenser för barnet och dess vårdnadshavare. När barn inte har möjlighet att ta del av bibliotekets utbud och tjänster på grund av ekonomiska hinder innebär det en begränsning av deras rättigheter. För varje enskilt barn (och förälder) som avstår från att låna en bok bidrar i förlängningen till att öka på de klyftor som finns i samhället. De erfarenheter som finns av avgiftsfria bibliotek har inte visat på en stor ökning av kostnader, och det talar för att barnets rätt till att få del av bibliotekets utbud och tjänster bör vara överordnat bibliotekets ev. kostnader för media eller böcker som inte lämnas tillbaka.

Biblioteket som en plats för barn och unga i ekonomisk utsatthet och som kanske inte har eget rum hemma, är en viktig aspekt i sammanhanget, som forskning visat används bibliotekets som i högre grad som studieplats av unga i socioekonomiskt utsatta familjer. Att barn och unga har en plats där de i lugn och ro kan göra sina läxor har stor betydelse för att klara skolan med godkända betyg. Utifrån ett folkhälsoperspektiv lyfts just denna faktor, att klara skolan med godkända betyg, fram som en av de viktigaste förutsättningarna för att få jobb och bli självförsörjande.

6 Rekommendationer och medskick framåt

Några saker att ha med sig när det gäller biblioteken i Sverige är, bland annat, den kärva ekonomin i landets kommuner och regioner, som får effekter även på biblioteken och det i sig är inte något nytt. Statistik från Kungliga biblioteket visar att personalstyrkan på landets bibliotek länge har minskat i förhållande till befolkningen och det är en tydligt nedåtgående trend. Från 82 biblioteksanställda per 100 000 invånare år 2015 till bara 77 förra året. Utifrån bibliotekets uppdrag utifrån ett jämlikhetsperspektiv är förstås detta oroande, med tanke på möjligheterna att kunna arbeta uppsökande och målgruppsanpassat för barn och unga alltmer kan försvåras. Ett flertal projekt har bedrivits de senare åren för att kunna arbeta mer uppsökande och testa olika arbetssätt. Projekt kan ju vara ett utmärkt sätt att starta igång och testa men samtidigt är verkligheten för många projekt att det inte finns möjlighet att fortsätta när medlen upphör. Samtidigt som detta uppdrag genomförs har det även införts en ny förstärkt lag om skolbibliotek. Riksdagen tog i november 2024 beslut om bemannade skolbibliotek för alla barn och unga och denna lag träder i kraft i juli 2025. Detta kan ju vara en möjlighet som säkrar att fler barn och unga får tillgång till en bibliotekarie men samtidigt en risk att denna resurs kanske tas från folkbiblioteket utan att ersättas där och kan leda till begränsningar i så väl öppettider som möjligheten att få hjälp av en bibliotekarie på plats. Det skulle då i sin tur kanske främst drabba enskilda barn som har behov av just detta stöd.

Utvärderingen visar att barnrättsprövningen har fått genomslag lokalt och regionalt i Örebro län, men den har även kommit till nytta i övriga bibliotekssverige. Prövningen har inspirerat flera regioner och kommuner att göra egna processer kring denna frågeställning samt fått flera bibliotek att införa 13-årsgräns för eget bibliotekskort utan krav på vårdnadshavare påskrift.

Bergslagsbibblan där 9 av länets bibliotek numera ingår ger goda möjligheter för att snabba på ”breddinförande” av såväl avgiftsfria bibliotek som lånekort från 13 år, utan målsmans påskrift. Det skulle innebära att majoriteten av länets folkbibliotek når denna målsättning och bidra till en ökad likvärdighet för barn och unga i Örebro län. I

bildandet av Bergslagsbibblan finns redan flera temagrupper som arbetar utifrån en ambition om likvärdighet i bibliotekens verksamheter och arbetssätt. Tröskeln är således låg då såväl rutiner för lånekort och annan systematik kopplat till IT och annat redan finns framtagna på flera av länets bibliotek. Kopplat till detta är rekommendationen att se över blanketter och avtalstexter för bibliotekskort och att det formuleras på ett, för barnen, lättförståeligt sätt. Även här finns goda exempel från flera bibliotek i länet som arbetat med processen. Önskvärt är förstås att alla bibliotek i länet involveras i processen.

6.1 Rekommendationer för barnrättsarbetet

Avslutningsvis följer några rekommendationer och medskick för att fortsätta utveckla det barnrättsbaserade arbetet på biblioteken.

Systematik och struktur för barnrättsarbetet – lokalt för varje enskilt bibliotek är rekommendationen också att ha en tydlig struktur med mål, aktiviteter och uppföljning, till exempel genom en handlingsplan för barnrättsperspektivet. Detta kan förstås med fördel ingå som en del av en verksamhetsplan.

Säkra barnrättsombudens förutsättningar för sitt uppdrag – länets barnrättsombud vill och kan göra mycket praktiskt för att omsätta barnrättsperspektivet till handling. Deras idéer och tankar ligger väl i linje med vad både forskning och praktik föreslår för att barnets rättigheter ska kunna uppfyllas. Det som är en svårighet är de olika förutsättningar som finns och som begränsar en del av barnrättsombudens möjlighet att göra sitt uppdrag. Genom att utbilda fler barnrättsombud på länets folkbibliotek förbättras förutsättningarna för uppdraget. Det är viktigt att det finns forum för samtal om barnrättsperspektivet som involverar alla medarbetare samt kontinuerliga avstämningsmöte mellan chef och barnrättsombud.

Fortsatt regionalt stöd – Biblioteksutveckling Region Örebro lyfts fram som ett (nödvändigt) positivt stöd och en viktig förutsättning för barnrättsombuden i att utföra sitt uppdrag. En samlande regional aktör behövs för ett levande och aktivt barnrättsarbete i länet, det handlar om:

- samordning kring utbildning
- nätverksträffar för barnrättsombud och chefer
- forum för erfarenhetsutbyte gemensamt lärande och goda exempel
- studiebesök, inspirationsföreläsningar och gemensamma teman att samarbeta kring

6.2 Medskick framåt

Samla länets folkbibliotek i en ny barnrättsprövning -med en ny frågeställning
Processen med barnrättsprövningen i Örebro län involverade, direkt eller indirekt länets alla bibliotek och som har hållits levande, bland annat via de regionala nätverksträffar och andra insatser som gjorts, dels från Biblioteksutveckling i Region Örebro, dels via lokala initiativ av barnrättsombuden. En gemensam process, som arbetet med barnrättsprövningen innebar, är ett bra sätt att arbeta för att få handling i en fråga. Det barnrättsbaserade arbetet har förstärkts på biblioteken i Örebro län och även barnet som rättighetsbärare har fått ett ökat fokus. Ett medskick framåt, för att vitalisera och fortsätta utveckla barnrättsarbete, är att samla länets bibliotek kring en ny frågeställning och göra en barnrättsprövning. Det bidrar både till gemensamt lärande och öka förutsättningarna för likvärdighet i länet. En möjlig frågeställning skulle kunna vara tillgänglighet och öppettider.

Möjlighet att arbeta målgruppsanpassa insatser och nå dem som behöver det mest - bibliotek behöver ha förutsättningar att kunna arbeta uppsökande och anpassa sina insatser, för att nå de barn och familjer som mest behöver få tillgång till bibliotekets yta, utbud, och tjänster. Det behövs då att biblioteken är lättillgängliga, både fysiskt och tidsmässigt, för att nå barn från utsatta områden. Här blir samarbete med andra som skolor, som socialtjänst och lokala aktörer viktigt, för att nå ut i socioekonomiskt utsatta miljöer, lokala föreningar är ofta ”kända” i områdena och har lättare att nå dessa målgrupper. Mobila bibliotek och biblioteksprogram i skolor/förskolor har visat sig kunna vara effektiva. Vidare visar studier att bibliotek som anordnar läsklubbar, högläsningstunder och andra aktiviteter kan stimulera läsintresset och läsutvecklingen hos barn. Att erbjuda gratis böcker, läsmaterial och andra resurser är viktigt för att överbrygga ekonomiska hinder och öka tillgången till litteratur.

Framtidens bibliotek – hur ser det ut? - Biblioteken har en unik funktion och position i samhället och en styrka i att det finns ett bibliotek i varje kommun. Vi vet att det ekonomiska läget riskerar att påverka såväl öppettider som personella resurser och annat. Bibliotekens verksamhet förändras över tid, av olika påverkanskrafter och den samtid vi lever i. Det som visat sig vara lite unikt är att bibliotekspersonalen själva haft en stor påverkan på bibliotekets verksamhet. En uppmaning framåt är ju att fortsätta den aktiva resan och tänka hur ett bibliotek kan få fler (nya?) funktioner och uppdrag. Här spelar även digitalisering en stor roll. Genom att involvera barn och unga och kommuninvånare i stort samt lokala aktörer (företag, föreningar och andra aktörer) i dialog och samtal om framtidens bibliotek kan förmodligen nya och väldigt lokala lösningar komma till. Här kan metoder inom tjänstedesign och medskapande processer vara bra verktyg.